

Лучка Арсен Юрійович,

аспірант Західноукраїнського національного університету

lucka.ars@ukr.net

ORCID ID: 0009-0007-2813-1108

## НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Дослідження спрямоване на комплексний аналіз конституційно-правових механізмів забезпечення незалежності судової влади в Україні крізь призму європейських стандартів та визначення ключових перешкод на шляху їх ефективної імплементації в національну правову систему.

Актуальність дослідження зумовлена триваючими процесами судової реформи та євроінтеграційними прагненнями держави, що вимагають приведення вітчизняної моделі судоустрою у відповідність із принципами верховенства права та демократичного врядування.

Методологічну основу становлять формально-юридичний метод для аналізу нормативно-правових актів України та міжнародних документів, порівняльно-правовий метод для зіставлення вітчизняної практики з європейськими стандартами Ради Європи та Європейського Союзу, системно-структурний метод для дослідження взаємозв'язків між інституційними гарантіями незалежності суду, а також метод правового моделювання для розробки пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

Встановлено, що чинна система конституційно-правових гарантій незалежності судової влади в Україні формально відповідає базовим міжнародним стандартам, проте їх практична реалізація стикається з системними проблемами інституційного та політичного характеру. Виявлено суперечності між декларованими принципами автономії судової системи та фактичними механізмами впливу на призначення суддів, їх кар'єрне просування та притягнення до відповідальності.

Доведено, що відсутність дієвих механізмів захисту суддів від неправомірного тиску, недосконалість процедур добору кандидатів на посади та недостатнє фінансове забезпечення судів підризують довіру суспільства до правосуддя. Ефективна імплементація європейських стандартів незалежності судової влади потребує не лише законодавчих змін, але й формування відповідної правової культури та подолання корупційних практик у судовій системі. Необхідним є запровадження прозорих критеріїв оцінювання суддів, посилення ролі суддівського самоврядування, забезпечення реальної незалежності органів суддівського врядування від політичного впливу та створення дієвих механізмів громадського контролю за діяльністю судів.

**Ключові слова:** правосуддя, верховенство права, судоустрій, євроінтеграція, суддівське врядування, судова реформа, європейські стандарти, судова реформа, доброчесність суддів, судовий захист.

### Luchka A. INDEPENDENCE OF THE JUDICIARY AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF THE RULE OF LAW: UKRAINIAN CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The study aims at a comprehensive analysis of constitutional and legal mechanisms for ensuring the independence of the judiciary in Ukraine through the prism of European standards and identification of key obstacles to their effective implementation into the national legal system.

The relevance of the research is determined by the ongoing judicial reform processes and the state's European integration aspirations, which require bringing the domestic model of judicial system into compliance with the principles of the rule of law and democratic governance.

The methodological framework comprises the formal-legal method for analyzing regulatory legal acts of Ukraine and international instruments, the comparative-legal method for contrasting domestic practice with European standards of the Council of Europe and the European Union, the systemic-structural method for examining the interrelations between institutional guarantees of judicial independence, as well as the method of legal modeling for developing proposals to improve legislation.

It has been established that the current system of constitutional and legal guarantees of judicial independence in Ukraine formally complies with basic international standards, however their practical implementation faces systemic problems of institutional and political nature. Contradictions have been revealed between the declared principles of judicial system autonomy and actual mechanisms of influence on the appointment of judges, their career advancement and bringing to accountability.

It has been proven that the absence of effective mechanisms for protecting judges from unlawful pressure, imperfection of procedures for selecting candidates for positions, and insufficient financial support of courts undermine public trust in justice. Effective implementation of European standards of judicial independence requires not only legislative changes, but also the formation of appropriate legal culture and overcoming corrupt practices in the judicial system. It is necessary to introduce transparent criteria for evaluating judges, strengthen the role of judicial self-governance, ensure genuine independence of judicial governance bodies from political influence, and create effective mechanisms of public oversight over the activities of courts.

**Keywords:** justice, rule of law, judicial system, European integration, judicial governance, judicial reform, European standards, integrity of judges, judicial protection.

**Постановка проблеми.** Незалежність судової влади становить фундаментальну передумову функціонування правової держави та ефективного захисту прав людини, що визнається базовим

принципом як на національному, так і на міжнародному рівні. В умовах демократичної трансформації українського суспільства та інтеграції до європейського правового простору питання забезпечення реальної, а не декларативної незалежності судової системи набуває критичного значення для побудови дієвої системи стримувань і противаг, утвердження верховенства права та зміцнення довіри громадян до інститутів публічної влади. Попри численні спроби реформування судової системи України, що тривають із моменту здобуття незалежності, проблема забезпечення автономності судової влади від політичного впливу, корупційних ризиків та інших форм неправомірного втручання залишається невирішеною, що негативно позначається на якості правосуддя, ефективності судового захисту конституційних прав і свобод, а також на міжнародному іміджі держави.

Зв'язок проблеми з важливими науковими завданнями полягає у необхідності переосмислення теоретичних концепцій незалежності судової влади в контексті сучасних викликів демократичного врядування, формування наукового підґрунтя для розробки ефективних механізмів імплементації європейських стандартів у національну правову систему та визначення оптимальної моделі судоустрою, що відповідатиме принципам поділу влад і забезпечуватиме баланс між автономією судової системи та її підзвітністю суспільству. У практичному аспекті дослідження проблеми незалежності судової влади безпосередньо пов'язане з реалізацією євроінтеграційних прагнень України, виконанням зобов'язань перед міжнародними партнерами щодо реформування правової системи, а також створенням передумов для економічного розвитку держави, адже незалежний і неупереджений суд є необхідною умовою інвестиційної привабливості країни та захисту прав власності. Розв'язання окресленої проблеми сприятиме не лише підвищенню ефективності функціонування судової системи, але й зміцненню правопорядку, протидії корупції та формуванню громадянського суспільства, здатного контролювати діяльність органів державної влади.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Проблематика незалежності судової влади як основоположного принципу правової держави перебуває в центрі уваги вітчизняної та зарубіжної правової науки, що зумовлено як теоретичною значущістю цього принципу, так і практичними викликами його реалізації в умовах євроінтеграційних перетворень.

Теоретико-правові засади незалежності судової влади досліджувалися у працях таких вітчизняних учених, як В. Городовенко, О. Москвич, І. Марочкін, С. Прилуцький, В. Сердюк, які розглядали судову незалежність як багатоаспектне явище, що охоплює інституційний, функціональний та особистісний виміри. Значний внесок у розробку концептуальних підходів до розуміння правової держави та місця судової влади в її системі зробили М. Козюбра, П. Рабінович, О. Скрипнюк.

Питання реформування судової системи України в контексті євроінтеграції знайшли відображення у дослідженнях Р. Куйбіди, М. Хавронюка, С. Шевчука. Зокрема, науковці акцентують увагу на необхідності приведення національного законодавства у сфері судоустрою у відповідність до стандартів Ради Європи, Венеційської комісії та практики Європейського суду з прав людини. Відповідні висновки та рекомендації Венеційської комісії щодо законодавства України про судоустрій і статус суддів слугують важливим орієнтиром для подальшого реформування.

Серед зарубіжних дослідників проблему судової незалежності в контексті верховенства права вивчали Т. Ginsburg, N. Garoupa, які розглядали інституційні гарантії незалежності суддів у порівняльно-правовій перспективі, а також R. Reegenboom, який досліджував взаємозв'язок між судовою незалежністю та процесами демократизації.

Окремий масив досліджень присвячено практичним аспектам забезпечення суддівської незалежності: порядку добору та призначення суддів, механізмам дисциплінарної відповідальності, фінансовому та соціальному захисту суддівського корпусу. У цьому контексті важливе значення мають документи Консультативної ради європейських суддів (КРЕС), зокрема її висновки щодо стандартів незалежності судової влади.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових розробок, поза увагою дослідників залишаються питання комплексного аналізу відповідності українського законодавства про судоустрій *acquis communautaire* та стандартам ЄС в умовах реалізації Угоди про асоціацію, що зумовлює актуальність і наукову новизну цього дослідження.

**Мета статті** – є комплексний аналіз незалежності судової влади як основоположного принципу правової держави, дослідження стану його нормативно-правового забезпечення в Україні та визначення пріоритетних напрямів удосконалення механізмів його реалізації в умовах європейської інтеграції.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Незалежність судової влади є одним із фундаментальних принципів правової держави, що органічно випливає із засади поділу державної влади та забезпечує реальність верховенства права у суспільстві. Конституційне закріплення цього принципу в Україні відбулося з ухваленням Конституції України 28 червня 1996 року. Відповідно до статей 6, 126 та 129, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, судді при здійсненні правосуддя незалежні й підкоряються лише закону, а вплив на них у будь-який спосіб забороняється [1]. Незалежність судової влади у цивілізованому суспільстві визнається головною гарантією якісного і справедливого захисту Конституції та її цінностей, забезпечення законності та правопорядку, підтримання стабільності в державі.

Нормативно-правовим підґрунтям реалізації принципу незалежності судової влади слугує Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, який визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя з метою захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Стаття 6 Закону встановлює, що при здійсненні правосуддя суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу, а стаття 48 безпосередньо гарантує незалежність судді при здійсненні правосуддя відповідно до принципу верховенства права. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів забороняються і тягнуть за собою відповідальність, установлену законом [2]. Нормами зазначеного Закону закріплено такі гарантії незалежності судової влади, як особливий порядок добору, призначення та звільнення суддів, таємниця нарадчої кімнати, обов'язковість судових рішень, особливий порядок фінансування та організаційного забезпечення судів, належне матеріальне та соціальне забезпечення суддів, а також функціонування органів суддівського самоврядування [3].

Разом із тим практична реалізація принципу незалежності судової влади в Україні зіштовхується з низкою системних проблем, зумовлених як радянською спадщиною підпорядкованості судів виконавчій владі, так і сучасними викликами у вигляді корупції та низького рівня суспільної довіри до судової системи. Запровадження сучасних інформаційних технологій та формування електронного судочинства стали одним із шляхів подолання цих проблем. Як зазначають В.І. Теремецький та С.В. Дуліба, запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є важливим кроком у розвитку судової системи України, оскільки надало можливість перенести більшість операцій із здійснення судочинства в електронну форму та забезпечило прозорість і підзвітність судових процесів, що є необхідними умовами реальної незалежності суду [4, с. 131].

Важливим інституційним механізмом забезпечення незалежності суддів є Вища рада правосуддя (далі – ВРП) – конституційний незалежний орган державної влади, відповідальний за формування добросовісного суддівського корпусу, відповідно до Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21.12.2016 № 1798-VIII [5]. Реформування ВРП набуло особливої актуальності в контексті виконання Україною умов для членства в Європейському Союзі. Серед семи вимог Єврокомісії, висунутих у рамках надання Україні статусу кандидата у 2022 році, перші дві безпосередньо стосуються судової гілки влади – оновлення складу ВРП та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України із залученням міжнародних експертів до оцінки добросовісності кандидатів.

У контексті євроінтеграції незалежність судової влади набуває стратегічного значення. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом від 21.03.2014, ратифікована Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII, містить положення, що зобов'язують Україну забезпечити верховенство права, незалежність судових органів та ефективний доступ до правосуддя [6]. Відповідно до зазначеної Угоди, зближення законодавства України з правовими стандартами ЄС у сфері судоустрою є необхідною умовою успішної євроінтеграції. Виконання цих зобов'язань безпосередньо пов'язане зі зміцненням інституційної спроможності судової системи.

Суттєву роль у забезпеченні незалежності судової влади відіграє практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [7]. В рішеннях у справах проти України ЄСПЛ неодноразово констатував порушення цього права, що зумовлює необхідність системного реформування механізмів забезпечення суддівської незалежності. Практика ЄСПЛ є обов'язковим орієнтиром для національного судочинства та дієвим інструментом зовнішнього контролю за дотриманням відповідних стандартів.

Невід'ємною складовою забезпечення незалежності судової влади є якісне формування суддівського корпусу. Як зазначає Н.О. Чудик, процедура добору суддів в Україні потребує вдосконалення в адміністративно-правовому аспекті, зокрема в частині чіткого законодавчого врегулювання кваліфікаційних вимог до кандидатів на посаду судді, підвищення прозорості конкурсних процедур та посилення ролі органів суддівського самоврядування у формуванні суддівського корпусу [8, с. 196]. Належне правове регулювання цих питань є передумовою формування незалежного, добросовісного та професійного суду, здатного забезпечити реальний захист прав і свобод людини.

Значну роль у процесі реформування судової системи відіграють висновки Венеційської комісії – дорадчого органу Ради Європи з питань конституційного права. Рекомендації Консультативної ради європейських суддів (КРЕС), зокрема Висновок № 1 (2001) щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів, визначають мінімальні гарантії суддівської незалежності у державах – членах Ради Європи [9]. На підставі рекомендацій Венеційської комісії в Україні було здійснено ключові законодавчі зміни щодо порядку формування ВРП, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Конституційного Суду України.

В умовах повномасштабного збройного вторгнення 2022 року питання організації роботи судів та забезпечення безперервності правосуддя набуло особливої актуальності. В.І. Теремецький, Н.О. Чудик та інші науковці у своїх дослідженнях встановили, що Україна загалом ефективно забезпечила належну організацію роботи судів в умовах воєнного стану, зокрема через запровадження дистанційного судочинства та використання відеоконференцій як позитивного вирішення проблем, зумовлених воєнним часом [10, р.

18989]. Водночас збройна агресія суттєво ускладнила матеріально-технічне забезпечення судів на тимчасово окупованих та прифронтових територіях, що потребує законодавчого закріплення спеціальних механізмів організації судочинства в надзвичайних умовах.

Пріоритетними напрямками подальшого забезпечення незалежності судової влади в Україні є: удосконалення процедур добору та призначення суддів на засадах доброчесності й прозорості; розвиток цифровізації правосуддя як інструменту підвищення його відкритості та підзвітності; зміцнення матеріального та соціального захисту суддів; підвищення ефективності органів суддівського самоврядування; а також імплементація рекомендацій ЄСПЛ та Венеційської комісії. Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» визначив ці напрями як пріоритетні завдання державної політики у сфері правосуддя [11]. Реалізація зазначених завдань є невід'ємною умовою формування повноцінної правової держави та успішної євроінтеграції України.

**Висновки.** Незалежність судової влади є основоположним принципом правової держави, що забезпечує реальність верховенства права, захист прав і свобод людини та належне функціонування системи стримувань і противаг у механізмі державної влади. В Україні цей принцип отримав конституційне закріплення у статтях 6, 126 та 129 Конституції України, а його нормативно-правовим підґрунтям слугує Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, який визначає систему гарантій суддівської незалежності та встановлює заборону будь-якого втручання у здійснення правосуддя.

Встановлено, що практична реалізація принципу незалежності судової влади в Україні зіштовхується з низкою системних проблем, зумовлених радянською спадщиною підпорядкованості судів виконавчій владі, корупційними ризиками, недостатньою прозорістю процедур добору суддів та низьким рівнем суспільної довіри до судової системи. Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, що поєднує законодавче вдосконалення, інституційне реформування та розвиток цифровізації правосуддя.

Обґрунтовано, що в умовах євроінтеграції незалежність судової влади набуває стратегічного значення. Угода про асоціацію між Україною та ЄС зобов'язує державу забезпечити верховенство права та незалежність судових органів як необхідну передумову членства в Європейському Союзі. Виконання семи вимог Єврокомісії, перші дві з яких безпосередньо стосуються реформування Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, є ключовим показником прогресу України на шляху до євроінтеграції.

Визначено, що важливими зовнішніми механізмами забезпечення суддівської незалежності є практика Європейського суду з прав людини, висновки Венеційської комісії та рекомендації Консультативної ради європейських суддів. Систематичне врахування цих стандартів у національному законодавстві та правозастосовній практиці є умовою приведення судової системи України у відповідність до європейських вимог.

З'ясовано, що повномасштабне збройне вторгнення 2022 року створило додаткові виклики для забезпечення незалежності та безперервності правосуддя. Запровадження дистанційного судочинства та використання відеоконференцій засвідчили спроможність судової системи адаптуватися до умов воєнного стану, однак водночас актуалізували потребу законодавчого врегулювання спеціальних механізмів організації судочинства в надзвичайних умовах.

Пріоритетними напрямками подальшого зміцнення незалежності судової влади в Україні визначено: удосконалення адміністративно-правового регулювання процедур формування суддівського корпусу на засадах доброчесності й прозорості; розвиток цифровізації правосуддя як інструменту підвищення його відкритості та підзвітності; зміцнення матеріального та соціального захисту суддів; підвищення ефективності органів суддівського самоврядування; а також послідовна імплементація рекомендацій ЄСПЛ та Венеційської комісії. Реалізація цих завдань є невід'ємною умовою формування повноцінної правової держави та успішної євроінтеграції України.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
3. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0008700-07>.
4. Теремецький В. І., Дуліба Є. В. Особливості впровадження та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи як інструмента електронного правосуддя. *Форум права*. 2023. № 2 (75). С. 130–143. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.7947514>.
5. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014, ратифікована Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950, ратифікована Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text).
8. Чудик Н. О. Формування суддівського корпусу в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 15. С. 195–198.
9. Consultative Council of European Judges. Opinion No. 1 (2001) on standards concerning the independence of the judiciary and the irremovability of judges. Strasbourg, 2001. URL: [https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis\\_en.asp](https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp).
10. Teremetskiy V., Zhuravlov D., Boiko V., Stratonov V., Ilchenko O., Glukh M., Chudyk N. Organization of courts operation in Ukraine in the period of martial law: comparative and legal research. *Revista De Gestão e Secretariado*. 2023. Vol. 14, № 10. P. 18976–18991. DOI: <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2945>.
11. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

#### REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
2. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
3. Pro nezalezhnist sudovoi vlady [On the Independence of the Judiciary]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 13.06.2007 № 8. <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0008700-07> [in Ukrainian].
4. Teremetskiy, V. I., & Duliba, Ye. V. (2023). Osoblyvosti vprovadzhenia ta funktsionuvannia Yedynoi sudovoi informatsiino-telekomunikatsiinoi systemy yak instrumenta elektronnoho pravosuddia [Peculiarities of implementation and functioning of the Unified Judicial Information and Telecommunication System as an e-justice tool]. *Forum Prava*, 75(2), 130–143. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7947514> [in Ukrainian].
5. Pro Vyshchu radu pravosuddia [On the High Council of Justice]: Zakon Ukrainy vid 21.12.2016 № 1798-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> [in Ukrainian].
6. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 21.03.2014, ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 16.09.2014 № 1678-VII [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text) [in Ukrainian].
7. Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950, ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17.07.1997 № 475/97-VR [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text) [in Ukrainian].
8. Chudyk, N. O. (2023). Formuvannia suddivskoho korpusu v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt [Formation of the judicial corps in Ukraine: administrative and legal aspect]. *Naukovi Zapysky. Serii: Pravo*, (15), 195–198 [in Ukrainian].
9. Consultative Council of European Judges. (2001). Opinion No. 1 on standards concerning the independence of the judiciary and the irremovability of judges. Council of Europe. [https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis\\_en.asp](https://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp).
10. Teremetskiy, V., Zhuravlov, D., Boiko, V., Stratonov, V., Ilchenko, O., Glukh, M., & Chudyk, N. (2023). Organization of courts operation in Ukraine in the period of martial law: comparative and legal research. *Revista De Gestão e Secretariado*, 14(10), 18976–18991. <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2945>.
11. Pro Stratehiiu rozvytku systemy pravosuddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021–2023 roky [On the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Justice for 2021–2023]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.06.2021 № 231/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 22.11.2025